

FEN SINT-MAARTENSKERK TE OOSTENDE

door C. LOONTIENS

In het archief van "De Plate" vonden wij onlangs een document van een negental bladzijden, handgeschreven en ondertekend door C. LOONTIENS, stadsarchivaris en bibliothecaris. Het is echter niet gedateerd.

Hieronder het volledig artikel zoals de auteur het heeft neergepend.

* * *

Zij die met eenige aandacht de plannen bekeken hebben, welke de stad Oostende voorstellen en in de XVIIde of in de XVIIIde eeuw gedrukt werden, moeten voorzeker opgemerkt hebben dat de hoofdkerk aangeduid wordt als zijnde de Sint-Maartenskerk, zoo niet dat nevens de groote kerk toch nog een Sint-Maartenskerk vermeld wordt.

Ook mij was het opgevallen toen ik met het verzamelen van oude plattegronden begon, doch zooals het nogal dikwijls gebeurd voor een feit waarvan men den uitleg niet kent, hechtte ik er niet veel belang aan en was ik geneigd er een vergissing in te zien van de teekenaars of de drukkers, die toch altijd een breeden rug hebben gehad om de fouten van anderen te dragen.

Toen ik echter, een zestal jaren geleden, al de plattegronden die ik bezat, deed inlijsten om er de gangen en zalen van het fort Napoleon mee te versieren, dat ik als museum wilde inrichten, stelde ik vast dat er geen enkel plan was van de XVIIe eeuw, waarop niet de Sint-Maartenskerk als de parochiekerk stond aangeduid, terwijl op de plannen van de eerste helft der XVIIIe eeuw, nevens de hoofdkerk of groote kerk, waarvan de patroonheiligen zelfs niet aangeduid worden, steeds een Sint-Maartenskerk wordt vermeld.

Ik herinnerde me dan ook eens, lang vóór den oorlog, een artikel gelezen te hebben van de heer Victor TOURNEUR, thans hoofdconservator van de Koninklijke Bibliotheek, waarin hij, sprekend over een muntstukje dat op het einde van de XIIIde eeuw te Oostende moet geslagen zijn, er op wees dat de beeldenaar niet Sint-Pieter voorstelt, zooals men voor een Oostendsche munt verwachten zou, maar Sint-Maarten !

De zaak begon ernstig te worden en ik heb dan de bewijsstukken trachten te vinden van het bestaan van een Sint-Maartenskerk te Oostende. Ik lever ze hierbij aan het critisch oordeel van de lezers dezer Handelingen in de hoop dat er wel iemand zal zijn die nog meer zal weten te vertellen.

Het artikel van den heer TOURNEUR heb ik teruggevonden in het tijdschrift voor munt- en zegelkunde van 1909 en het Oostendsch muntje staat er heel getrouw afgebeeld, zooals een exemplaar er van te zien is in de verzameling door Mevr. VAN ISEGHEM aan het stadsbestuur geschonken.

In zijn zoo degelijk werk betreffende zijn Onderzoekingen over de munten van de graven van Vlaanderen, heeft Victor GAILLARD dit penningske toegeschreven aan Diksmuide, omdat op de keerzijde de letters O.S.T.D. in de vier hoeken van een kruis staan en hij meende hierin de verkorting te vinden van Sanctus Domitjanus, patroonheilige van Diksmuide. Het eenig toen bekende exemplaar behoorde aan professor SERRURE en de teekening van GAILLARD geeft

heel duidelijk het beeld weer van den bisschop met zijn staf (en een ster) op de eene zijde van het penninkje, terwijl de legende, verdeeld door een kruis, typisch is voor de sterlings welke door GWIJDE VAN DAMPIERRE geslagen werden en door het volk "Klayskens" werden genoemd, naar den naam van den muntmeester Nikolaas DEKIN, zooals een artikel van Rene LADRIERE in "Oostvlaamse Zanten" van 1937 verschenen, het heel goed uitlegt.

Het werk van GAILLARD werd in 1857 uitgegeven, doch toen DESCHAMPS de PAS in 1875 den catalogus publiceerte van de verzameling A de WISMES, waren de rechten van Oostende reeds erkend. In de ster nevens den bisschop meende men zelfs de ster der zee te moeten vinden als bewijs dat hier wel een zeestad bedoeld was. In elk geval was het zeker dat de naam van een schutspatroon nimmer op een penning van de XIIIe eeuw vermeld werd en dat de munten der Vlaamse steden ofwel de verkorting van hun naam droegen ofwel heelemaal geen aanduiding van plaats. In zijn woordenboek van de muntgeschiedenis heeft R. SERRURE in 1880 eveneens op het woord Oostende van dit penninkje gesproken en het beschreven als zijnde versierd met den beeldenaar van Sint-Maarten, een der schutspatronen van de gemeente, naar hij verzekerde.

Isidoor VAN ISEGHEM in zijn werk over de Oostendsche munten en penningen, waarvan hij zulk een prachtige reeks verzamelde, heeft insgelijks erkend dat Sint-Maarten op dit zilveren penninkje afgebeeld werd en deed opmerken dat indien de heilige Domitianus bedoeld geworden was, de verkorting S.T.D.T. of S.A.D.O. er op had geprikt.

De heer TOURNEUR was echter met al die gegevens nog niet gerustgesteld en hij ondernam, trouwens vruchteloos, een reis naar Rijssel, alleen maar om eens zelf zulk een muntje te mogen bezichtigen en toen hem ten slotte een afdruk op bladtin bezorgd werd, stelde hij vast dat hetgeen tot dan toe steeds als een ster aangezien werd, een boek moest zijn, waarvan de teekening door den muntslag niet goed weergegeven werd, doch waarvan men vermoeden kan dat het opgehouden wordt door de linkerhand van den heilige, die met de rechterhand zijn staf vasthoudt.

Aangenomen dat M. TOURNEUR hierin gelijk heeft, kunnen wij ons echter niet neerleggen bij de besluiten van het tweede deel van zijn betoog, waarin hij poogt te bewijzen dat niet Sint-Maarten maar Sint-Pieter afgebeeld werd. Weliswaar gelijken de schutspatronen, waarvan wij de beeldenaars op de oude munten zien prijken, tamelijk goed op elkaar en begrijpen we best hoe GAILLARD er toe kwam twee penninkjes met ongeveer dezelfde beeldenaar aan Diksmuide toe te schrijven, doch een Sint-Pieter met mijter en staf en zonder de sleutels (waarmee hij nochtans steeds afgebeeld is geworden, zelfs op de oudste zegels van Oostende) schijnt ons moeilijk aan te nemen, ook al zou het boek dat hij in de linkerhand schijnt te houden (als het toch geen ster mag zijn, maar een opengeslagen boek) het Evangelie bedoelen; dat hij met de andere apostelen hielp verkondigen.

Maar nu hebben wij lang genoeg bij dit penninkje blijven stilstaan en moeten wij de andere bewijsstukken eens voor den dag halen en onderzoeken.

In het Charterboek dat thans op de Stadsbibliotheek bewaard wordt en geschreven werd in 1562 en waarvan de tekst uitgegeven werd door onzen verdienstelijken stadsgenoot, den onlangs overleden advokaat Edward VLIETINCK, is ook de inhoud te vinden van een

charter dagteekenend van 1330, waardoor de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van NEVERS, aan de stad een nieuwe keure opdrong, opdat het gemeentebestuur voortaan zou uitgeoefend worden, zooals te Damme, door zeven schepenen en twee burgemeesters. Welnu, op het einde van deze akte, waar de namen van de getuigen vermeld staan, wordt de pastoor van Oostende aangeduid als eerste getuige en zijn naam was Jakob gezeid van Sint-Maarten (Jacobo dicto de Sancto Martino).

Ik weet wel dat dit nog niet als bewijsstuk dienen kan, evenmin trouwens als de beeldenaar op het penninkje, maar zonder er meer belang aan te hechten, dan zoiets verdient, wensch ik toch er op te wijzen, ter verklaring en bevestiging van wat volgt.

Toen na het Spaansch beleg onze stad herbouwd werd en ook een nieuwe parochiekerk was opgetrokken, moest natuurlijk een klok in den toren worden gehangen om de geloovigen uit te nodigen ter kerke te komen. Het was op Goeden Vrijdag 17 april 1609 dat dit gebeurde in aanwezigheid van Gwijde STASSART, pastoor van Brugge, die de klok wijdde. Aan welken heilige werd deze eerste klok toegewijd ? Aan Sint-Pieter, denkt ge ? Neen, aan Sint-Maarten, die dus wel de schutpatroon was van de parochie.

In het doopregister, dat op het kantoor van den Burgelijken Stand bewaard wordt, staat op de eerste bladzijde, door pastoor STASSART zelf geschreven, in het Latijn, dat de doop van deze klok vijf jaar na de overgave van de vesting plaatshad en hij noemde de personen die aan de plechtigheid deelnamen en het peter- en meterschap uitoefenden.

Het is slechts vijf jaar later, op 9 maart 1614, dat er nog drie klokken in den toren bijkwamen en gewijd werden door denzelfden pastoor, die weer een kort relaas van de plechtigheid in het doopregister van de parochiekerk neerpente. De grootste klok, zoo schreef hij, was gewijd aan de heiligen Albertus en Isabella, de tweede aan de heiligen Petrus en Paulus en de derde aan de Allerheiligste Maagd Maria.

Men ziet dus dat de apostelen, ter eere van wie, naar altijd beweerd werd, de hoofdkerk opgericht is geworden, slechts op de tweede plaats kwamen als schutpatronen van de klokken, die in 1614, bij de klok gewijd aan Sint-Maarten, werden opgehangen.

Indien men nog moest twifelen aan het bestaan van een eeredienst voor Sint-Maarten te Oostende, dan heeft men slechts de plattegronden te bezichtigen, die in de XVIIe eeuw gedrukt werden en den naam van de parochiekerk vermelden.

Nemen wij eerst het werk van SANDERUS "Flandria illustrata". Wij vinden daar een groot plan, dat zelfs twee bladzijden beslaat en de stad voorstelt zooals ze was tijdens het Spaansch beleg, maar in een hoek is er ook een kleine plattegrond van de stad zooals zij er uitzag in 1641, toen dit boek gedrukt werd. Het voornaamste gebouw, met de letter a aangeduid, was natuurlijk de hoofdkerk en in de bijgaande legende leest men nevens a : "St Martenskerck".

Stelt men nog geen vertrouwen in SANDERUS en zijn plattegronden van de steden, die hij met zooveel nauwgezetheid heeft beschreven ? Goed, er zijn nog andere plannen van de XVIIe eeuw uitgegeven geworden en vooral in de eerste helft van de XVIIIe eeuw, ter gelegenheid van het beleg van 1706 door de troepen van den beroemden Engelschen veldheer MARLBOROUGH, geholpen door die van den

Hollandschen legeroverste OUWERKERK.

Daar hebt ge bv. een plan gedrukt te Parijs, "Chez Crepy", waarop de parochiekerk als nummer 14 aangeduid staat, terwijl nevens 14 in de rij der verklaringen te lezen is : "l'église St Martin". Een plan door G. BODENEHR geteekend en gegraveerd en met een Duitschen tekst omringd, moet ongeveer van denzelfden datum zijn en daar staat nevens de teekening van de kerk : "St Martin".

Nog niet overtuigd ? Op het zeer verspreide en trouwens prachtig geteekend plan van Oostende door OTTENS R. en J. te Amsterdam gedrukt en uitgegeven onder den titel "Nouveau plan de la ville d'Ostende", staan de meeste gebouwen en havenwerken in de twee talen (Fransch en Nederlandsch) aangeduid, terwijl nog een lijst van de vestingwerken met cijfers is opgesteld. Welnu, nevens de hoofdkerk lezen wij bovenaan : "la grande église" en er onder "St Martenskerk".

Hetzelfde plan, maar zonder verklaringen nevens de gebouwen zelf, doch alleen met verwijzingsletters naar de tabellen welke in 't Latijn en in 't Duitsch er bijgevoegd werden, is door Matthaeus SUNTTERUS uitgegeven geworden onder den titel "novissima ichnographica delineatio" met onderaan een zicht op de stad en twee mythologische composities, in dewelke men een allegorie zien moet op de verovering van de stad en den bloei van den handel door de scheepvaart. Op den plattegrond, nevens de hoofdkerk, staan twee verwijzingsletters, namelijk Q en R en in de tabellen leest men voor de eene "grosze Kirche - Templum magnum" terwijl de andere uitgelegd wordt als : "St Martens Kirche - Templum Sti Martini".

Ik meen dat het moeilijk is na zooveel goed geteekende en voor het overige ongetwijfeld juist opgemaakte plattegronden gezien te hebben, nog te beweren dat de teekenaars zich zouden vergist hebben.

De zoo verdienstelijke geschiedschrijver van het oude Oostende, Edward VLIETINCK, wiens nagedachtenis wij steeds in eere moeten houden voor al het verdienstelijk werk dat hij in zijn lang en ijverig bestaan heeft geleverd, werd door mij in 1933 geraadpleegd over deze zaak en na heel wat bewijsstukken te hebben vereenigd ten voordeele van de gedachte dat de hoofdkerk nooit geen andere schutpatronen zou gehad hebben dan de heiligen Petrus en Paulus, schreef hij in een Oostendsch weekblad "De Zeewacht" in November van hetzelfde jaar een artikel waarvan het besluit was "de makers van de oude plans onzer stad zijn eenvoudig gemist. Waarschijnlijk hebben zij de klok met de kerk verward - het deel met het geheel... Missen is menschelijk".

Ongetwijfeld en ik zal geen duivelsche ingeving volgen door te volharden in de meening dat hier geen vergissing in 't spel zijn kon. Mijn eerste artikel over deze zoo eigenaardige en voor velen onwaarschijnlijke toewijding van de parochiekerk aan Sint-Maarten verscheen op 12 Juli 1933 in het lokaal Franschtalig weekblad "Le Phare" en ik wees er zelf op dat om te beweren dat de groote kerk werkelijk eertijds aan Sint-Maarten gewijd was, er nog meer bewijsstukken moesten verzameld worden, want dat er te veel bewijzen bestaan van het patroonschap van Sint Pieter en Pauwel. Ik herinnerde er aan dat het charter waarbij Oostende tot stad verheven werd, met het recht een markt te houden en een halle te bouwen, door de gravin van Vlaanderen, Margaretha van CONSTANTINOPEL, en haar zoon, Gwijde van DAMPIERRE gegeven werd op den vooravond

van den feestdag van Sint Pieter en Pauwel, dus op 28 juni 1267 "en la vigile Saint Pierre et Pol apostoles" zoals de Fransche akte het uitdrukt. Ik herinnerde tevens aan het feit dat een stuk, waarvan de tekst eveneens afgeschreven werd in het charterboek van 1562, een akkoord behelst met ridder WATERMAN van GEND nopens de uitoefening van de rechterlijke macht op het grondgebied van de nieuwe stad en dit charter werd door dezelfde gravin Margaretha verleend op 29 juni 1270 "le jour S.S. Pierre et Pol". De twee oudste oorkonden betreffende onze stad werden dus opgesteld en ondertekend door de gravin op den vooravond of op den feestdag zelf van de apostelen Petrus en Paulus.

Op de oudste zegels welke door het Oostendsche stadsbestuur gebezigd werden, ziet men ofwel een hand die sleutels vasthoudt ofwel Sint-Pieter ten voeten uit voorgesteld, in rechtstaande houding, met in de rechterhand de sleutels en in de linker een verkleind model van een kerk. Een geschiedschrijver, waarvan de naam hier niet moet genoemd worden omdat hij niettegenstaande zijn talrijke publicaties, nooit een ernstig werk heeft geleverd, meende zelfs in het randschrift van deze zegels de woorden "teste Petro" te moeten lezen, waar eenvoudig "ter Streep" of "te Streep" gestaan had. Zijn besluit was dat Petrus dus steeds de schutspatroom van Oostende geweest was en dat de oorspronkelijke kenspreuk onzer stad luidde "Teste Petro". Waar hij zelf in zijn "Ostendiana" op bladzijde 187 het randschrift van de oude zegels en tegenzegels heel getrouw weergeeft en de woorden "Te Streep" afschrijft, voegt hij er nochtans de onmogelijke verklaring aan toe dat hier "Ter Petro" bedoeld is, terwijl reeds op bladzijde 13 te lezen staat dat de naam van onze stad niet steeds Oostende geweest is maar ook "Ter Streep" en hij verscheidene oorkonden aanduidt, waarin deze naam gelezen werd. Op bladzijde 343 vraagt de brave man zich zelfs af hoe de benaming "Ter Streep" te vereenigen is met die van Oostende.

Maar houden wij ons liever bezig met ernstiger geschiedschrijving. Edward VLIETINCK heeft in zijn beschouwingen over de kwestie van de Sint-Maartenskerk de volgende opwerpingen gemaakt. "Indien werkelijk die heilige de patroon is geweest van onze parochiale kerk, hoe komt het dat geen spoor gevonden wordt van een altaar, noch van een beeld van hem, noch van een genootschap, confrerie van dien naam? En wanneer grepen de ommegangen of processiën plaats? Vóór het beleg, op "Sint Pietersdach" (zie "Het Oude Oostende" bl. 140). Dan ook greep de jaarmarkt plaats (ib. bl. 141). Later werd deze in de maand November gehouden, op den feestdag van Sinte-Catherina die tijdelijk, vóór de oprichting der nieuwe kerk, van 1394 tot 1434, de patrones was van de parochie.

"Ten jare 1518 werd de jaarmarkt teruggebracht op "Sinte Pieter en Pauwelsdach" (zie Cartulaire d'Ostende, bl. 129). Na de belegering werden die ommegangen of processiën gehouden, in alle geval gedurende de zeventiende eeuw; namelijk, volgens den tekst der stadsrekeningen over het jaar 1639 "op Sinte Pieters en Pauwelsdach", ommeganck deser stede, mitsgaders op Heylich Sacramentsdach ende op den dach van de reconciliatie ofte memorie der selve" (22 September, datum der overgaaf van de stad aan de Aartshertogen in 1604). Geen spraak van een processie op den feestdag van H. Maarten - evenmin in de volgende eeuw.

"Kenschetsend is ook een tekst uit het dagboek van John EVELYN, gaande van het jaar 1641 tot 1705-1706. Op den datum van 9 October 1641 schrijft de Engelsche reiziger, na een woord gezegd te hebben

over de versterkingswerken der stad Oostende "I went to see the church of St. Peter and the cloysters of the Franciscans". Wel een bewijs dat Sint-Pieter en niet Sint-Maarten de patroon was der parochiekerk - net als drie eeuwen vroeger (1335)".

Het besluit van Edward VLIETINCK heb ik reeds laten kennen en toch meen ik dat de teekenaars van al de plattegronden niet zulk een grove vergissing kunnen begaan hebben om regelmatig nevens de hoofdkerk de aanduiding "Sint-Maartenskerk" te plaatsen. Op de achttiende eeuwse plannen wordt trouwens steeds een onderscheid gemaakt tusschen de groote kerk, soms wel "la cathédrale" genaamd, en de Sint-Maartenskerk die aan de zuidkant er van moet gestaan hebben. Op een plan van de stad door Johannes COENS en Cornelis MORTIER te Amsterdam uitgegeven is het onderscheid duidelijk waar te nemen, het eene gebouw geteekend zijnde met de letter G en het ander met een H, zooals trouwens ook op het plan van Matthias SEUTTER, waarvan vroeger sprake, beide gebouwen door een bijzondere letter zijn aangeduid.

Mijn gewezen leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde, Dr Gustaaf LEFEVRE, aan wien ik het beste van mijn geschiedkundige vorming te danken heb, schreef in het lokaal weekblad "Kustland", waarvan hij de redactie waarneemt, over deze zaak een zeer degelijk artikel, dat op 18 Augustus 1933 verscheen en waarvan ik het voor mij zeer aanmoedigend besluit wil verzwijgen om alleen dezen zin aan te halen "Het is misschien wel in de kerkelijke archieven dat de oplossing van het raadsel zou te vinden zijn en het ware alleszins de moeite waard het eens verder op te sporen".

Tot nog toe heb ik steeds op den uitslag van die opsporingen gewacht en dit artikel heeft, in mijn geest althans, vooral tot doel opzoeken uit te lokken, opdat die kwestie toch eindelijk eens een aannemelijke oplossing zou krijgen.

NOTA

In de tekst is er sprake van "de onlangs overleden advocaat Edward VLIETINCK". Deze laatste overleed op 02 oktober 1937. We mogen dus zeggen dat het artikel geschreven werd in 1937 of 1938.

MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Een der degelijkste tijdschriften die over Monumenten en Landschappen en hun bescherming verschijnen is ongetwijfeld het tweemaandelijks tijdschrift van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap dat onder de titel "M & L" verschijnt.

Wij willen speciaal uw aandacht voor het jongst verschenen juli-augustusnummer vragen. Daar is in te lezen : Duitse bunkers aan de Belgische Kust (met enkele prachtige kleurfoto's van het Koninklijk Domein te Raversijde); Een industrieel-archeologische site langs de Rupel; Zwarte monumenten in groen Limburg; De Antwerpse paktuinen en het "Koninklijk Stapelhuis"; "De bouwgeschiedenis der watertorens" en "Liften, een levend technisch patrimonium".

Een jaarabonnement kost 950 ₣, te storten op rek. nr. 470-0278201-29 van Monumenten en Landschappen, Markiesstraat 1, 1000 Brussel met vermelding "M & L" - abt 1990. Wie enkel het juli-augustusnr. wenst te ontvangen die stort 180 ₣ op bovenvermeld rek. nr. met vermelding juli-augustusnr. van "M & L".

Omer VILAIN